

Leerwerklandschappen: meer dan mooie gebouwen

AUTEUR LIANNE VAN DUINEN, PETER GRAMBERG & MAYKE HOOGBERGEN

Op verschillende plekken in Nederland komen momenteel nieuwbouwprojecten tot stand waarbij onderwijs- en bedrijfsgebouwen in één gebied en in samenhang met elkaar worden ontwikkeld. Het gaat vaak om grootschalige gebieden, in het centrum of aan de stadsrand, waar kan worden geleerd én gewerkt en soms kan er ook worden gewoond of gerecreëerd. Het zijn gemengde gebieden waar – in de toekomst – vele studenten, werknemers en bezoekers zullen verblijven. Het initiatief komt veelal van lokale partijen: scholen, bedrijven en gemeenten. Voor gemeenten zijn dergelijke gebieden interessant om verouderde stukken stad nieuw leven in te blazen. Voor onderwijspartijen bieden ze gelegenheid om een mooi gebouw te betrekken en het onderwijs meer af te stemmen op de wensen van het bedrijfsleven. Voor bedrijven liggen de kansen in het bereiken van potentiële werknemers, mogelijkheden voor bijscholing en delen van voorzieningen. De aanwezigheid en nabijheid van studenten, voorzieningen en opleidingen kan als prikkel fungeren voor bedrijven om zich juist in een leerwerklandschap te vestigen.

Tot nu toe is er geen systematisch onderzoek gedaan naar de voor- en nadelen van deze zogenaemde leerwerklandschappen, terwijl er wel honderden miljoenen euro's in worden geïnvesteerd en de ruimtelijke gevolgen groot zijn, omdat het om gebieden van vele hectaren gaat. Dit was de aanleiding voor de Onderwijsraad en de VROM-raad, twee adviesraden voor de regering en het parlement, om samen een verkennende studie uit te voeren naar deze nieuwe trend, ook omdat het vooral om lokale initiatieven gaat die misschien landelijk ondersteund en gestimuleerd moeten worden door de relevante ministeries.

In de publicatie 'Leerwerklandschappen. Inspiratie voor leren en werken in een werkende omgeving' (2007) hebben de raden hun ideeën over de mogelijkheden van deze gebieden neergelegd. De balans opmakend

staan beide raden positief tegenover leerwerklandschappen, omdat hiermee het maatschappelijk rendement op meerdere terreinen tegelijkertijd verhoogd kan worden: het leren, het werken en de ruimtelijke kwaliteit. In dit artikel staat het laatste aspect centraal. Met een goede ruimtelijke inpassing dragen leerwerklandschappen bij aan een inspirerende en aantrekkelijke omgeving, maar dan moeten ze wel zorgvuldig worden opgezet. Aandachtspunten daarbij zijn de grootschaligheid van de gebieden, de hoge investeringen en de haalbaarheid van de beoogde onderwijsverbetering. In het onderstaande artikel lichten we de bevindingen toe.

Praktijkgericht onderwijs

De initiatieven van leerwerklandschappen ontstaan vooral uit de behoefte aan nieuwe samenwerkingsrelaties. Leren en werken moeten meer en beter met elkaar worden verbonden. Ondanks de opkomst van allerlei digitale leer- en communicatiemiddelen wordt aan fysieke geografische nabijheid nog steeds veel waarde gehecht om samenwerkingsrelaties te vergemakkelijken. Een ander argument om leren en werken meer met elkaar te verbinden is de gedachte dat jongeren tegenwoordig 'anders' leren dan enige decennia geleden. Praktijkgericht onderwijs is, zeker in het beroepsonderwijs, de norm geworden om leerlingen te boeien en schooluitval te beperken. Bovendien kunnen leerlingen makkelijker in contact komen met bedrijfstukken en beroepen als ze die in het echt zien. Met name voor bedrijfstukken die niet zo zichtbaar zijn of een matig imago hebben is dit een voordeel. De regering ziet graag dat het bedrijfsleven een grotere verantwoordelijkheid neemt in het aanbieden van voldoende stage- en opleidingsplaatsen. Ten slotte ontstaan de leerwerklandschappen ook vanuit het besef dat multifunctionele gebieden in het licht van ruimtelijke ordening aantrekkelijk zijn, omdat ze intensief gebruik mogelijk maken en schaarse ruimte efficiënt benutten.

Om onderwijs en bedrijfsleven beter op elkaar af te stemmen ontstaan in veel gemeenten groot-schalige 'leerwerklandschappen'. Deze gebieden kunnen een verbetering van de ruimtelijke kwaliteit betekenen, mits aan een aantal voorwaarden wordt voldaan.

Tabel 1: Kansen en bedreigingen van leerwerklandschappen.

Kernpartijen	Kansen	Bedreigingen
Onderwijs	Onderwijsvernieuwing Meer leermogelijkheden en contacten met bedrijven (stages, werkplekken, bekend raken met beroepen, praktijkdocenten) Betere doorstroming en aansluiting onderwijs Nieuwbouw als impuls voor onderwijsvernieuwing en aantrekken leerlingen Delen van voorzieningen en faciliteiten Kansen voor mbo en hbo en voor internationalisering	Grootschaligheid onderwijs Verlies van zeggenschap over onderwijs Matige herkenbaarheid school als gebouw Te sterke koppeling met werk Te vrijblijvende of lokaal georiënteerde contacten met bedrijven
Bedrijven	Bereiken potentiële werknemers Invloed op opleidingen Mogelijkheden bij- en omscholing Uiting van maatschappelijk ondernemerschap Profiel/thematisering Delen van voorzieningen en faciliteiten	Bedrijven hebben andere vestigingsplaatseisen dan scholen (veiligheid, parkeren) Leerlingen zijn geen ervaren werknemers Gering draagvlak voorzieningen Conflicterende wet- en regelgeving Continuïteit/ontwikkelmogelijkheden
Gemeenten	Meervoudig ruimtegebruik en duurzame ruimtelijke ontwikkeling Kans voor (her)ontwikkeling van deelgebied van de stad Levendigheid en sociale veiligheid door functiemenging Versterking economie/clustervorming Het vestigen van grootschalige (noodzakelijke) voorzieningen, zoals school of ziekenhuis, waarvoor ruimte in bestaande stad ontbreekt	Risico op een geïsoleerd gebied door: • matige of onveilige bereikbaarheid van gebied (per openbaar vervoer, weg, tunnel, water); • afgelegen ligging stadsrand; • te weinig bezoekredenen Verschraling elders door concentratie op één locatie Grootschaligheid: belevingswaarde gebied Conflicterende wet- en regelgeving Slechte bereikbaarheid Overlast/botsingen tussen ruimtegebruikers

Projecten

Voor het advies zijn elf projecten getraceerd die voldoen aan wat de raden onder leerwerklandschappen verstaan: een intensieve samenwerking tussen onderwijs en bedrijfsleven, gemengd ruimtegebruik van ten minste leren en werken en een open en toegankelijk gebied. De inventarisatie laat een grote variëteit zien. Sommige projecten zijn voortvarend in ontwikkeling genomen, terwijl de realisatie van andere, Campus Hooglyet in Rotterdam bijvoorbeeld, flinke vertraging oploopt. Een project als het ROC Nijmegen is eerder een ‘gewoon’ schoolgebouw waarin als nieuw element ook bedrijven worden gevestigd dan dat er echt sprake is van een ‘landschap’. In sommige gevallen is het leerwerklandschap een op zichzelf staande bouwactiviteit, elders is het een deelproject van een nog veel grootschaliger (her)ontwikkeling.

Van de elf projecten zijn vier casussen geselecteerd om de kansen en risico's in beeld te brengen: Leerpark Dordrecht, RDM Campus Rotterdam, Zorgpark Boxmeer en Hart van Zuid Hengelo. Er is gesproken met verschillende partijen die met deze gebieden bezig zijn, zoals onderwijsinstellingen, bedrijven, gemeenten en projectontwikkelaars. De keuze voor deze vier projecten is gebaseerd op onderwijstype, spreiding in het land en aard van de menging. Drie gebieden zijn binnenstedelijke herontwikkelingslocaties en de vierde, Zorgpark Boxmeer, is helemaal nieuw.

Aandachtspunten

Bij het waarderen van de leerwerklandschappen is naar een aantal aspecten gekeken, zoals de aard van de samenwerking, de gevolgen van een leerwerklandschap voor andere delen van de stad, het draagvlak voor de voorzieningen, mogelijk conflicterende wet- en regelgeving en de bereikbaarheid van een gebied.

Goede bereikbaarheid is uiteraard cruciaal. Zonder dat zullen studenten en werknemers veel lastiger aan te trekken zijn. Niet voor niets wordt de komst van een ‘waterbus’ in het geval van de RDM Campus, die middenin het Rotterdamse havengebied ligt, als absoluut noodzakelijk beschouwd voor het slagen van het plan. Andere leerwerklandschappen liggen vlak bij een station of metrohalte.

Een ander aandachtspunt is het mogelijk botsende karakter van verschillende activiteiten. Bedrijven stellen bijvoorbeeld andere eisen aan de omgeving dan bewoners. Ook is een aantal plannen erg grootschalig waardoor moet worden gewaakt voor het behoud van de ‘menselijke maat’. Een plek met duizenden jongeren en studenten wordt door sommige partijen als positief aangeprezen – het ‘schept een sfeer van vernieuwing en enthousiasme’ – maar de toekomst zal uitwijzen hoe bewoners hierover denken.

Een knelpunt is de soms conflicterende wet- en regelgeving. Aan bedrijven worden namelijk andere eisen gesteld dan aan

schoolgebouwen. Dit kan geïllustreerd worden aan de hand van de Stadshavens Rotterdam. Een meerwaarde van dit gebied is dat er meer ‘kan’ dan in woonwijken. De grote bedrijfshal, die het hart van de RDM Campus vormt, heeft bijvoorbeeld hoge plafonds, wat voordelen biedt voor bepaalde onderwijsvormen en bedrijvigheid. Maar dit voordeel gaat verloren door de strenge regelgeving van de brandweer. Deze schrijft voor dat er sprinklerinstallaties worden aangelegd, maar dat heeft alleen zin als er verlaagde plafonds in het gebouw worden aangebracht.

Ook milieucirkels en geluidsnormen staan soms efficiënte functiemenging in de weg. Onlangs meldde minister van Ruimte en Milieu Cramer dat nieuwe schoolgebouwen niet op minder dan honderd meter van de snelweg gebouwd mogen worden in verband met fijnstof. De Tweede Kamer ziet liever een grens van driehonderd meter, maar volgens de minister zou dat betekenen dat er in de grote steden nauwelijks meer nieuwe scholen kunnen worden gebouwd.

Duidelijkheid

Naast deze aandachtspunten onderkennen de raden ook de positieve aspecten die aan de ontwikkeling van leerwerklandschappen verbonden zijn. Zo stimuleert het vooruitzicht van een nieuwe locatie met geheel nieuwe schoolgebouwen of hergebruik van bestaande gebouwen een schoolbestuur om

Voorbeelden van leerwerklandschappen:

- Campus Hooglyet Rotterdam
- Amstelcampus Amsterdam
- Agripark Dronten
- Kenniswijk – Inverdan Zaanstad
- ROC Nijmegen
- ROC Leiden
- Kop Zuidas Amsterdam
- Laan van Spartaan Amsterdam
- RDM Campus/Stadshavens Rotterdam
- Lansinkveld/Hart van Zuid, Hengelo
- Zorgleerpark Sterckwijk Boxmeer
- Leerpark Dordrecht
- Talentencampus Oss

na te denken over onderwijskundige vernieuwing en een betere aansluiting tussen theorie en praktijk. Vooral als de nieuwe huisvesting gepaard gaat met nieuwe burens (bedrijven of vervolgonderwijs) ontstaan mogelijkheden voor het verbeteren van doorlopende leerlijnen, het versoepelen van overgangen tussen onderwijssectoren en het organiseren van stage- en leerplekken. Daarbij is het wel belangrijk dat onderwijspartijen en bedrijven duidelijke afspraken met elkaar maken over de aard van de werkzaamheden, de verwachte leereffecten en het gezamenlijk gebruik van voorzieningen. Bij het project Hart van Zuid in Hengelo heeft het ROC van Twente bijvoorbeeld afspraken gemaakt met een nabijgelegen rijkschool over gedeeld gebruik van een vrachtwagensimulator door de chauffeursopleiding.

Om de samenwerking tussen onderwijs en bedrijven te vergemakkelijken denken de raden dat een duidelijk profiel of thematisering van het gebied de voorkeur geniet boven een geheel open invulling, waarbij zich in principe alle werkgelegenheid kan vestigen. Zo zet de RDM Campus in op thema's als energie, bouwen en water: thema's die logisch samenhangen met het karakter van het gebied en de aan te trekken bedrijvigheid. Het Zorgleerpark in Boxmeer heeft zoals de naam al zegt gezondheidszorg als thema en het Agripark in Dronten landbouwgerelateerde bedrijvigheid.

Door aan te sluiten bij het karakter van bestaande gebouwen kan het profiel van een leerwerklandschap verder worden versterkt. Bij het project Talentencampus Oss wordt ingespeeld op de ligging in en om het stadion van Top Oss: het leerwerklandschap is specifiek gericht op de combinatie van leren en werken met sport. Een ander

voorbeeld is het project Hart van Zuid in Hengelo waarbij het ROC van Twente zich vestigt zich in de oude gieterij van Stork en Dijkers. Naast behoud van industrieel erfgoed trekt deze plek bedrijvigheid aan in de sfeer van metaal en techniek. Voordeel hiervan is dat het voor bedrijven duidelijk is welke studenten zij kunnen verwachten en van welke faciliteiten zij gebruik kunnen maken, zodat ze goed kunnen afwegen of het gunstig is om zich in het gebied te vestigen. Omgekeerd kunnen de onderwijsinstellingen heel gericht leerwerk- en stageplaatsen zoeken.

Meerwaarde

Een leerwerklandschap is uiteraard niet de enige vorm waarin onderwijsvernieuwing of de samenwerking tussen het onderwijs en het bedrijfsleven gestalte kan krijgen. Geografische nabijheid is immers slechts een van de soorten nabijheid die in de literatuur worden onderscheiden. In de ogen van de raden moet (inhoudelijke) samenwerking tussen de partijen vooropstaan, niet het realiseren van mooie nieuwe gebouwen. Onderwijspartijen moeten voor zichzelf goed de meerwaarde van een leerwerklandschap inschatten.

Soms kunnen onderwijsdoelstellingen als een betere aansluiting op de arbeidsmarkt beter zonder fysieke component gerealiseerd worden. Voorbeelden zijn de Campus Nieuw West in Amsterdam en het Leerdorp Elst, die bewust gekozen hebben voor een niet-fysieke oftewel 'virtuele' aanpak. In deze gevallen werken scholen en bedrijven ook nauw samen, maar zijn ze niet in hetzelfde gebied gevestigd. Deze vorm is volgens de raden ook aantrekkelijk voor leerlingen op de basisschool of de eerste twee jaar van het voortgezet onderwijs. De voordelen van multifunctioneel ruimtegebruik ontbreken in het geval van virtuele leerwerklandschappen natuurlijk wel.

In het advies geven de raden een aantal aanbevelingen aan de ministers van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) en Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM). Zij zouden het uitwisselen van informatie, ervaringen en inzichten met betrekking tot het concept van leerwerklandschappen kunnen bevorderen. Een website biedt daarvoor een goede mogelijkheid. Een aantal bestaande websites over onderwijshuisvesting zou hiervoor heel geschikt zijn. Ook maatwerk in het toepassen van wet- en regelgeving

om gemengde gebieden te bevorderen is een mogelijkheid. Ruimtelijke flexibiliteit is daarbij noodzakelijk, omdat het bij leerwerklandschappen gaat om grote projecten met lange ontwikkeltrajecten die de ruimte voor tientallen jaren vastleggen, terwijl visies op bedrijfsvoering, onderwijs en technologie in die tijd kunnen veranderen. De belangrijkste aanbevelingen van het advies zijn echter aan gemeenten, scholen, bedrijven en andere lokale partijen gericht. De in dit artikel genoemde aandachtspunten zijn voor deze partijen als adviezen geformuleerd.

Lianne van Duinen (Lianne.vanDuinen@minvrom.nl) is planoloog en projectleider van de VROM-raad. **Peter Gramberg** (p.gramberg@onderwijsraad.nl) is sociaal geograaf en stafmedewerker van de Onderwijsraad. **Mayke Hoogbergen** (Mayke.hoogbergen@minvrom.nl) is bestuurskundige en projectleider bij de VROM-raad. Het advies waarop dit artikel is gebaseerd is als pdf te downloaden via <www.onderwijsraad.nl> of te bestellen via <www.vromraad.nl>.

Literatuurselectie

Onderwijsraad & VROM-raad (2007)

Leerwerklandschappen. Inspiratie voor leren en werken in een wervende omgeving. Advies 063. Den Haag.